

УДК 050СРПСКИ/КЊИЖЕВНИ ЛИСТ

94(497.11:497.115)

doi 10.46793/LZ-LIV2.227B

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД

Примљен: 01. 08. 2024.

Прихваћен: 10. 09. 2024.

Др Софија Д. Божић*

научни саветник

Институт за новију историју Србије, Београд

Др Душан Р. Бајагић**

научни сарадник

Институт за новију историју Србије, Београд

КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКЕ ТЕМЕ НА СТРАНИЦАМА

СРПСКОГ/КЊИЖЕВНОГ ЛИСТА (2002–2021)***

Апстракт: *Српски/Књижевни лист* који је, захваљујући уређивачкој политици и стандардима оствареним током две деценије излагања (2002–2021), израстао у једно од најважнијих и најугледнијих гласила за књижевност, културу и друштвена питања, доносио је и прилоге посвећене Косову и Метохији. У раду ћемо утврдити на које је све начине и у којој мери јужна српска покрајина била присутна у овом листу. Задржавајући се на појединим важнијим чланцима и анализирајући их, покушаћемо да утврдимо какву је поруку *Српски/Књижевни лист* слао читалачкој публици када су у питању садашњост и будућност Косова и Метохије.

Кључне речи: *Српски/Књижевни лист*, Косово и Метохија, Стара Србија, Косовски вилајет

*

С*рпски/Књижевни лист* који је, захваљујући уређивачкој политици и стандардима оствареним током две деценије излагања (2002–2021), израстао у једно од најважнијих и најугледнијих гласила за књижевност, културу и друштвена питања, доносио је, између осталог, и прилоге посвећене свакако најактуелнијој савременој теми, Косову и Метохији. Косовско-метохијске теме присутне су на различите начине: кроз историјске есеје о појединим питањима из прошлости јужних српских покрајина (посебно из времена тоталитарне власти комуниста и њихове улоге у припремању терена за отцепљење Косова), кроз прилоге о богатој српској културној баштини с тог простора, кроз приказе књига које се,

* sofijamisa@yahoo.com

** bajagicdusan@yahoo.com

*** Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада Института за новију историју Србије у 2024. години бр. 451-03-66/2024-03/200016 од 5. 2. 2024.

на различите начине, баве Косметом, кроз текстове који су посвећени могућностима решавања косовског питања у наше време и разне друге осврте на Косово, косовски мит, завет и опредељење као темељ српске националне егзистенције. У овом раду задржаћемо се на појединим важнијим текстовима да бисмо утврдили какву поруку *Српски/Књижевни лист* шаље читалачкој публици када је у питању проблем Косова и могућности решавања тог огромног изазова пред којим се налази српска држава и њени званичници.

Говорити о Косову значи говорити о српској историји и о народној јуначкој поезији. Јер, та три елемента тесно су повезана, толико да је периодизација средњовековне историје српског народа у стиховима (а епика је и то – историја која је добила уметнички израз), извршена у односу на Косовску битку из 1389. године као на главни оријентир. Сходно томе, изведена је подела на три раздобља, односно циклуса: преткосовски, косовски и покосовски. Стварни догађаји били су инспирација за настанак песама из сва три циклуса, али из приказа књиге Александра Ломе *Пракосово*, објављеног у *Књижевном листу*, сазнајемо да косовски еп има претхришћанско порекло, да „испод површине песама косовског циклуса“ постоји један „праеп“, односно да епско певање код Срба има континуитет од предбалканских времена.¹

О Косову не само што не може да се говори а да се не помене народна поезија, већ уметничко наслеђе српског народа на том простору чине и цркве и манастири, задужбине српских владара. Цар Душан подигао је у близини Призрена Манастир Светих Арханђела, са идејом да ту буде и сахрањен. Његове мошти заиста су и почивале у манастирској цркви, односно у ономе што је од ње остало после турског разарања у 15. и, поново, у 17. веку. Открио их је тек 1927. године др Радослав Грујић приликом археолошких истраживања манастирског комплекса. Његов рад наставио је шездесетих година 20. века професор Архитектонског факултета Слободан Ненадовић (1915–2004) који је за *Књижевни лист* забележио своја сећања на догађаје из 1968. године када је патријарх Герман донео одлуку да се цареве мошти, до тада чуване у Патријаршији, сместе у Цркву Св. Марка у Београду. Свечаном чину преноса присуствовали су, на позив патријарха, неки страни амбасадори, док су га државни функционери, иако такође позвани, потпуно игнорисали. Цар Душан, као оличење српства, био је непожељан у комунистичкој Југославији чак и у форми земних остатака, тако да не треба да нас чуди оно што се потом збивало и о чему је писао професор Ненадовић: да су га данима опседали новинари разних листова узалудно желећи – вероватно по налогу надређених партијских руководиоца – да од њега добију потврду да то уопште нису мошти великог српског владара.²

¹ Александар Павловић, *Пракосово*, Књижевни лист (даље: КЛ, односно СКЛ), бр. 13, 1. септембар 2003, 7–8.

² Слободан Ненадовић, *Гроб цара Душан*, КЛ, бр. 22, 1. јун 2004, 6.

И док су се неки представници седме силе својевремено прихватили задатка да подривају осећање српског националног идентитета тако што ће негирати постојање посмртних остатака једне грандиозне фигуре из српске историје, за познатог новинара дневног листа *Политика*, Миодрага Максимовића,³ није било никакве сумње да је цар Душан сахрањен у Манастиру Св. Арханђела. У *Књижевном листу* он се огласио текстом којим нас је подсетио на начин на који је та православна светиња била разорена: да је то на превару успео да уради потурчени Србин Софи (Мудри) Синан-паша, човек високо позициониран у турском државном апарату, и да је од материјала порушене Душанове задужбине у Призрену подигао дамију, по њему названу Синан-пашина дамија.⁴

Културном баштином Метохије посебно се бавио историчар уметности Милан Ивановић.⁵ *Српски/Књижевни лист* објавио је у више наставака одломке из његове књиге *Метохија: споменици и разарања*. Један одломак посвећен је средњовековним писарницама (скрипторијама) које су постојале при Пећкој патријаршији, Дечанима, Светим Арханђелима, Девичу и његовим селима Марини и Годанцу и испосници Манастира Св. Тројице Руснице код Призрена. Идентификовани су писари и њихова дела, као и број рукописних и штампаних књига које су се чувале у овим храмовима и њихова судбина кроз векове који су уследили. Истражена су и стара српска сеоска гробља, надгробни споменици, надгробне плоче у сеоским црквама, а поменута су и прастара храстова стабла и стабла другог дрвећа на гробљима, која су, као света, поштована и чувана. Предмет Ивановићевог интересовања били су и градови, првенствено Призрен који је Стефан Немања укључио у границе српске државе и који је временом постао један од најзначајнијих градова средњовековне Србије. Укратко се осврнуо и на средњовековна манастирска звона и иконе и на њихово уништавање

³ Миодраг Максимовић Макс (1927–2007) рођен је у Ужицу, а одрастао у Чачку. Новинарством је почео да се бави 1946. у Радио Београду. Писао је критике у *Илустрованој политици*, уређивао *Књижевне новине*, а у *Политику* је дошао 1953. Био је један од оснивача и уредник Културног додатка *Политике*, покретач и уредник библиотеке „Зодијак“ у издавачкој кући „Вук Караџић“, покретач, са Зораном Глушчевићем, ревије *Уметност и критика*. Аутор је књиге *Тумачи времена*. Хапшен је и затваран због јавног извргавања руглу Јосипа Броза Тита. Био је човек енциклопедијског знања.

⁴ Миодраг Максимовић, „*Дамија слична рају*“, КЛ, бр. 53, 1. јануар 2007, 3.

⁵ Милан Ивановић (1923, Дебруша код Пећи – Београд, 2011), завршио је (1954) Филозофски факултет у Београду. Радио је на проучавању, заштити и популаризацији споменика културе Косова и Метохије. Био је директор Покрајинског завода за заштиту споменика културе, директор галерије фресака у Београду, саветник Народног музеја у Београду, секретар међудодељеног одбора САНУ за проучавање Косова и Метохије. Његово најзначајније дело је *Метохија: споменици и разарања*, Нови Сад – Београд 2013.

од Турака и Албанаца.⁶ М. Ивановић дао је и преглед средњовековних испосница-цркава и ћелија монаха испосника са основним подацима о тим местима. То су испосница Св. Петра Коришког Пустиножитеља као најстарија испосница не само у Метохији већ и у целој Србији и бројне пећине испоснице код Пећке патријаршије и у Руговској клисури (Маркова пећина, пећина „проклете Јерине“, Котрулица, испосница-пећина Паклина или Калаба, испосница Ћелије или Тодића пећина, испосница Св. апостола Марка, испосница Св. Николе, дечанске испоснице, испосница Голем камен или Калуђерска пећина у којој су, по легенди, монаси Св. Арханђела код Призрена, после турског освајања града сакрили круну цара Душана, доњожубинска пећина испосница „Марина дубка“, матоске испоснице, испосница Русиница где су писане и преписиване црквене књиге, пећине испоснице Уљарице, „грчке испоснице“, испоснице Калуђерски крш, Вранић-пусница-испосница, Јунић-пустиња-испосница, Кузмића пештера-испосница, Синаје, испоснице Црвене стене (Црвени крш), пећина-испосница у планини Жљеб и Црколез ћелије-испоснице).⁷ М. Ивановић био је заинтересован и за тему претварања метохијских цркава у џамије, што су Османлије редовно чинили по завршетку освајања, да би их потом рушили и на њиховом месту подизали нове џамије.⁸

До уништавања и скрнављења цркава и манастира на Косову и Метохији долазило је и у наше време, тако да је редакција *Књижевног листа* донела прецизан списак православних храмова девастираних од јуна до октобра 1999 (76 објеката) и у мартовским погромима 2004 (30 објеката).⁹

Осим текстова о споменицима културе и њиховој судбини кроз историју, *Српски/Књижевни лист* доносио је и чланке у којима су разматрана поједина битна питања из времена османлијске владавине на Косову и Метохији. За сараднике листа посебно су биле занимљиве последње деценије 19. и прве деценије 20. века, односно период од Берлинског конгреса 1878. године до ослобођења 1912. Истакнут је успех Србије у српско-турским ратовима 1877–1878, чија је војска избила на Косово и била на корак од ослобођења целе Старе Србије, али је због договора Русије и Турске била принуђена да се повуче и препусти српски народ његовој судбини. Србе су од тада, како је писао историчар Душан Батаковић,¹⁰ угрожавале оружане

⁶ Милан Ивановић, *Средњовековне писарнице (Скрипторији)*, КЛ, бр. 103, 1. јануар и 1. фебруар 2012, 2–3.

⁷ Исти, *Средњовековне испоснице-цркве и ћелије*, СКЛ, бр. 1/106, октобар 2012, 24.

⁸ Исти, *Претварање метохијских цркава у џамије*, КЛ, бр. 104, 1. март, 1. април и 1. мај 2012, 12.

⁹ *Уништени и оскрнављени манастири и цркве на Косову и Метохији, Најновији допуњени и исправљени списак православних светиња пострадалих на Косову и Метохији од 17. до 19. марта 2004. године*, КЛ, бр. 20, 1. април 2004, 1–2.

¹⁰ Душан Батаковић (1957–2017), историчар и дипломата. Бавио се српско-

снаге „Арбанашке (Призренске) лиге“ с једне стране и албанске избеглице из Нишког санџака (мухаџири) с друге стране. Изложено страховитом терору, српско становништво интензивно се исељавало у Србију да би сачувало голи живот. Српски етнички простор у пограничним подручјима Косовског вилајета постепено се празнио, иако је Србија на различите начине покушавала да заштити српски живаљ: успостављањем мреже српских конзулата, јачањем српске школске мреже, широком дипломатском активношћу, па чак и тајним наоружавањем становништва. Д. Батаковић истакао је мрачну улогу Аустро-Угарске која је подржавала Арбанасе и подстицала насиља над Србима као над главном сметњом остваривању њених планова о продору према вардарској долини. Дискриминација и протеривање достигли су такве размере да је, закључује овај историчар, војни сукоб био неминован: само победом у рату српски народ је могао рачунати на даљи опстанак у Старој Србији.¹¹

Годинама се систематски бавећи историјом Косова и Метохије, Д. Батаковић наишао је и на једну занимљиву епизоду с почетка 20. века. То је тзв. Дечанско питање, коме је наш историчар посветио посебну монографију.¹² Из приказа објављеног у *Књижевном листу* сазнајемо да је он о овој теми писао на основу домаће и стране архивске грађе. Консултујући богати изворни материјал Д. Батаковић је истражио дипломатски спор који се развио између Краљевине Србије и царске Русије поводом доласка руских калуђера из келије Светог Јована Златоустог на Светој Гори (услед недовољног броја српских монаха) у Дечане. Руска управа над древним манастиром, која је трајала до 1916. године, када су руски монаси интернирани у логор у Мађарској, подстакла је процес русификације метохијских Срба. Управо у томе и јесте значај Дечанског питања, будући да указује на флуидност националност идентитета који се, сходно тренутним политичким околностима, може преиначавати и обликовати.¹³

Осим Дечанског питања, у *Књижевном листу* добила је простор још једна епизода из прошлости метохијских Срба, и то кроз приказ књиге историчара Радоша Љушића *Вујкина врата: Хроника подгорског села Исток*

албанским односима, француско-српским односима, последицама комунистичке идеологије код Срба. Директор Балканолошког института САНУ, амбасадор у Грчкој, Канади и Француској.

¹¹ Душан Т. Батаковић, *Србија и заштита српског народа у Косовском вилајету 1877–1912*, СКЛ, бр. 2/107, новембар и децембар 2012, 4. Више: Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, Београд 1985; Милош Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*, Београд 2009.

¹² Д. Т. Батаковић, *Дечанско питање*, Београд 1989. Та књига део је Батаковићеве Косовске трилогије коју чине још монографије *Serbia's Kosovo Drama: a historical perspective*, Београд 2012. и *Косово и Метохија: историја и идеологија*, Београд 2007.

¹³ Слободан Г. Марковић, *Дечанско питање, други том Косовске трилогије*, КЛ, бр. 59–60, 1. јул – 1. август 2007, 8.

(Београд 2011). У тој књизи, која припада пољу микроисторије, представљени су такође догађаји с почетка 20. века: сукоб две српске породице, Вулића и Ђурића, који је поделио цео Исток на два завађена табора, довео до низа убистава и олакшао Арбанасима и турској власти деловање у правцу свог циља протеривања српских житеља и уништења села. Аутор приказа, проф. Славиша Недељковић, с правом је закључио да је Источка афера још једно сведочанство неслоге и нејединства, карактеристичних за српски народ на свим његовим етничким просторима.¹⁴

Истом периоду о коме су писали Д. Батаковић и Р. Љушић, крају 19. и почетку 20. века, припада и књига Александре Новаков *Стубови српске просвете: српске средње школе у Османском царству 1878–1912* (Београд 2017), коју је за *Српски књижевни лист* приказао историчар књижевности и библиограф Станиша Војиновић. Обрађујући, између осталих школа, и Богословију у Призрену¹⁵ – матицу свих школа у Старој Србији, чији је допринос у очувању српства на том простору немерљив – та књига је важан допринос сагледавању просветне и културне историје Срба како у целој ондашњој Турској, тако и, посебно, на Косову и Метохији.¹⁶

Призрен је тема још једног приказа објављеног у *Српском књижевном листу*: историчар књижевности и књижевни критичар Милован Богавац представио је хрестоматију *Призренски поменик* Леле Марковић. Као заљубљеник у родни град, она је прикупила биографије више од 70 значајних личности родом из Призрена или оних који су животом и стваралаштвом били везани за Призрен, из пера различитих аутора. На тај начин Л. Марковић је, као што каже приказивач, направила неку врсту малог Призренског биографског лексикона.¹⁷

Лексикон Леле Марковић свакако би био неупоредиво обимнији да Срби нису били вековима изложени разним облицима насиља, па и исламизацији, што је утицало на смањење њиховог националног корпуса. *Књижевни лист* није заобишао ни тај феномен, преносећи одломак о потурчивању Срба из књиге руског конзула у Призрену Ивана Степановича Јастребова *Милош С. Милојевић у Призрену и његовој околини* (Београд 1880).¹⁸

¹⁴ Славиша Недељковић, *Микроисторија источких конфликта*, КЛ, бр. 102, 1. новембар и 1. децембар 2011, 7.

¹⁵ Иста ауторка објавила је и посебну монографију о Призренској богословији: А. Марковић Новаков, *Православна српска богословија у Призрену (1871–1890)*, Ниш 2011. О Призренској богословији в. и: *Призренска богословија: живот, мисија, допринос, 150 година од оснивања (1871–2021) 10 година од обнове рада у Призрену (2011–2021), зборник радова*, Призрен – Нови Сад 2021.

¹⁶ Станиша Војиновић, *Српска просвета у Османском царству*, СКЛ, бр. 23/128, децембар 2018, 3.

¹⁷ Милован Богавац, *Књига о призренским незаборавницима*, СКЛ, бр. 15/120, април, мај и јун 2016, 25.

¹⁸ Петар Костић, *Како је исламизована шар-планинска гора*, КЛ, бр. 23–24, 1. јул и 1. август 2004, 17.

Покушавајући да нађе решење за сународнике који су у Косовском вилајету трпели страхан терор, Србија је за конзуле у дипломатска представништва на простору Старе Србије слала своје великане, међу њима и песника Милана Ракића. Поједини истраживачи интересовали су се управо за Ракићеве конзулске године (1905–1912),¹⁹ међу њима и Јован Пејчић, аутор књиге *Милан Ракић на Косову: завет – песма – чин. У Књижевном листу* Владимир Мичић је објавио приказ Пејчићеве књиге из кога сазнајемо да је у том делу објављена и документарна грађа о Ракићевом деловању на Косову. Суочавајући се са убиствима, пљачкама, силовањима, насилном исламизацијом, Ракићев дипломатски рад био је усмерен ка заштити српства, организовању и припремању терена за коначну акцију.²⁰

Напори Србије да се врати на простор на коме је пре више векова уташена српска средњовековна држава уродили су плодом 1912. године, када је српска војска однела победу код Куманова и после тога победоносна ушла у Приштину и ослободила целокупну територију Косова и Метохије. Упознавању нових крајева и њихове културе, са циљем бржег и лакшег повезивања Србије и Старе Србије, требало је да послужи, као што видимо из текста историчара Милоша Јагодића, и изложба женске радиности која је под називом „Косовски везови“ одржана у Београду од 5. до 15. фебруара 1914, а коју је приредио некадашњи турски учитељ из Приштине Алија Лимановић.²¹

Интеграција нових крајева прекинута је, међутим, избијањем Првог светског рата 1914. Слика Србије, због атентата на Франца Фердинанда за који је она оптужена, постала је изразито негативна. То се, ипак, потпуно променило после првих српских победа. Од омражене, она се претворила у веома популарну земљу, нарочито после свих патњи које су задесиле српски народ у борби са надмоћним непријатељем и током повлачења преко Албаније. О томе каква је фасцинација Србијом завладала у Великој Британији, за *Књижевни лист* писао је историчар Слободан Марковић. Он се осврнуо на обележавање „Косовског дана“ у Великој Британији, започето низом манифестација у јуну 1916, а затим настављено и наредних година. Видовдан је најзад постао важан и у светској историји на тај начин што је Версајски споразум потписан управо на тај дан 1919. године чиме су, према Марковићевом тумачењу, силе Антанте желеле да понизе Немачку.²²

¹⁹ У том погледу треба истаћи допринос Андреја Митровића: Милан Ракић, *Конзулска писма (1905–1911)*, прир. Андреј Митровић, Београд 1985.

²⁰ Владимир Мичић, Јован Пејчић, Милан Ракић на Косову: завет – песма – чин, *Конрас*, Београд, 2006, КЛ, бр. 57, 1. мај 2007, 8–9.

²¹ Милош Јагодић, *Културне и научне установе у новим областима Краљевине Србије*, СКЛ, бр. 3/108, јануар и фебруар 2013, 3.

²² Слободан Марковић, *Прослава „Косовског дана“ у Британији пре деведесет година*, КЛ бр. 49, 1. септембар 2006, 1–3.

Управо у току потписивања Версајског уговора Париска мировна конференција признала је дипломатско постојање делегације нове државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, основане 1. децембра 1918, до тада третиране као представник Краљевине Србије. И у новој, југословенској држави косовско предање надахњивало је српске интелектуалце. То потврђује истраживање Станише Војиновића који је утврдио да је у Београду, у кафани „Шумадија“, на иницијативу Милета Павловића Крпе 1927. године основан Клуб књижевника „Косово“. Међу његовим члановима били су Марко Цар, Војислав Илић Млађи, Сима Пандуровић, Раде Драинац, Драгољуб Ј. Филиповић, Драгиша Васић, Хамзо Хумо и други писци, а придружио им се и један број сликара и вајара. Друштво је опстало до 1933. године када је, услед смрти Драгољуба Ј. Филиповића и власника „Шумадије“, престало са радом.²³

Књижевни живот повезан са јужном српском покрајином, али не у Београду, већ на Косову и Метохији, тема је још једног прилога у *Књижевном листу*. Из тог текста, чији је аутор књижевник и новинар Радосав Стојановић, 1999. године прогнан с Косова, јасно се види каква је политика вођена после Другог светског рата. Док су у Београду, у монархистичкој Југославији српски писци афирмисали косовско име и под њим се окупљали, касније, у социјалистичкој Југославији, све је било другачије. Нова власт форсирала је шиптарску националну мањину, па је већ 1949. године покренула часопис на шиптарском језику *Јета е ре* под уредништвом Есада Мекулија и организовала саветовања за шиптарске писце како би их подстицала на стварање. Знатно касније, тек 1960. године, захваљујући интервенцији Добрице Ћосића, редовног госта на књижевним саветовањима, који је схватио ускраћеност даровитих српских писаца с Косова и Метохије, у Приштини је почео да излази часопис за књижевност, уметност и културу *Стремљења* на српском језику.²⁴

О кобној улози комуниста и Јосипа Броза Тита у пројекту сецесије Косова и Метохије у *Српском/Књижевном листу* наилази се и на истраживачки чланак новинара Пере Симића, написан на основу доступне архивске грађе. Полазећи од премисе да је Комунистичка партија Југославије Краљевину Југославију означила као вештачку творевину и посветила се њеном разарању као свом примарном задатку, П. Симић посебно се усредсредио на Титов допринос сепаратистичким тенденцијама Шиптара из јужне српске покрајине: већ на крају Другог светског рата будући вођа социјалистичке Југославије је „прикључење“ Косова и Метохије Србији

²³ Станиша Војиновић, *Клуб књижевника „Косово“ (1927–1933)*, КЛ, бр. 50, 1. октобар 2006, 2.

²⁴ Радосав Стојановић, *Почеци књижевног живота на Косову и Метохији*, СКЛ, бр. 27/132, децембар 2019, 3.

артикулисао као краткорочно решење, док се трајно не уреди положај Албаније; касније је посредно заступао идеју отцепљења Космета тако што је 1968. пристао да његов званичан назив буде Социјалистичка Аутономна Покрајина (чиме је покрајину ставио у исти ранг са републикама, које су назване социјалистичким, добивши велика почетна слова С и Р и, недуго затим, и атрибуте државности), јавно је умањивао значај сепаратистичких демонстрација Албанаца и њиховог вођу Фадила Хоџу саветовао да настави путем којим је кренуо, одбио да у говор којим је требало да изрази захвалност зато што је именован за почасног доктора Приштинског универзитета неупадљиво помене да је Косово у саставу Србије и друго.²⁵

Вишедеценијска безрезервна подршка комунистичких руководилаца Шиптарима, чије је поједине карактеристичне манифестације издвојио П. Симић, дала је резултате којима данас непосредно сведочимо: разбијању Србије путем проглашења тзв. Републике Косово на територији суверене Републике Србије, што није остало без реакције *Књижевног листа*. Централно место у 53. броју добио је чланак филозофа и политиколога Маринка Лолића у коме су анализирани ставови групе интелектуалаца које је окупила редакција часописа *Нова српска политичка мисао* објављујући серију издања под насловом *Анализе*, од којих су нека била посвећена проблему Косова. Окупљени аутори покушали су да, како каже М. Лолић, у предвечерје доношења одлуке о статусу јужне српске покрајине, темељно размотре најважније политичке опције и прецизно ситуирају српску позицију. По његовом мишљењу, тај покушај значајан је нарочито због тога што српска политичка елита после пада Слободана Милошевића није формулисала нову политику према косовском проблему, већ га је потпуно занемарила. Одговорном вођењу државне политике приступила је тек Влада Војислава Коштунице када се окренула решавању косовског питања. Слободан Самарџић, члан тима за преговоре с Албанцима, упозорио је на непоштовање резолуције Савета безбедности 1244 и на демагогију међународних представника и албанских лобиста о тобожњем значајном напретку у изградњи демократских институција на Косову. Новинарки Љиљани Смајловић било је јасно да је у виђењу америчке администрације статус кво постао претња стабилности региона и да га зато сматра неодрживим. Успостављање независности Косова је, по њеном мишљењу, највероватнији исход који следи иако је првобитни амерички план био да јужна српска покрајина постане република у оквиру Југославије. Међутим, пошто се Косово све више удаљавало од Србије, независност је

²⁵ Перо Симић, *Како је Тито постао мајка косовских Албанаца*, СКЛ, бр. 4/109, март и април 2013, 3. О аутономији Косова и Метохије као инструменту слабљења Србије у југословенској федерацији в. подробније: Игор Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)*, Београд 2021.

неизбежна. Чињеница да је резултат преговора већ унапред познат, за Љ. Смајловић је сасвим збуњујућа јер доводи у питање принципијелност и непристрасност међународне заједнице. Предлог социолога и професора Факултета политичких наука у Бања Луци Ивана Шијаковића, формулисан у виду питања којим је насловио свој текст у зборнику *Анализе* „Треба ли Србија прва да понуди независност“, за М. Лолића је ексцентричан али, у исто време, сигнификантан јер показује да је српско политичко становиште према косовском питању много шире и толерантније од албанског. С обзиром на то да је српска страна у преговорима прихватала све осим независности, а албанска страна само независност, М. Лолић је поставио логично питање на основу чега је главни координатор преговора Марти Ахтисари српску страну прогласио некооперативном, а албанску као пример спремности на сарадњу. У даљем тексту, М. Лолић задржао се на прилогу Бранка Радуна, закључујући да је његов најважнији резултат то што је успео да покаже да је главни недостатак европске и патриотске струје, са њиховим супротстављеним ставовима о Косову, њихова идеолошка задртост која наноси неизмерну штету српској спољној политици. Новинар и медијски аналитичар Марио Брудар размотрио је извештај Каија Еидеа Уједињеним нацијама, болест албанског вође Ибрахима Ругове и долазак Санде Рашковић-Ивић на чело Координационог центра, а социолог Слободан Антонић је подсетио на то да се Косово налази у темељима српског националног идентитета и да ампутација подразумева промену тог идентитета. Санда Рашковић-Ивић усредредила се на питање начина одбране Косова у будућим преговорима, сматрајући да српска страна треба да инсистира на одредбама међународног права, које иду у прилог очувања територијалне целовитости Републике Србије у чијим се границама налази и Косово.²⁶

Осим свих ових текстова, објављених у 5. броју зборника *Анализе*, Маринко Лолић је представио и прилоге из 6. броја зборника. Историчар Душан Батаковић регистровао је непроменљивост албанских циљева чију оштрину нису ублажиле ни демократске промене у Србији, односно спремност српске стране на велике компромисе, као и тврдокорност међународних посредника у преговорима. Марио Брудар направио је пресек кроз новију историју (1946–2000) Косова од аутономије до захтева за потпуним политичким осамостаљењем, уочавајући насиље као трајно обележје албанског сецесионизма. Из угла дописника Тањуга из Брисела Александра Митића положај Србије у вези са решавањем косовског питања врло је повољан јер је помирљив, за разлику од албанске стране која је непринципијелна и оријентисана максималистички. Ипак, и он је очекивао да ће притисак на Србију у правцу прихватања независности јужне српске

²⁶ Маринко Лолић, *Косово: између политике цинизма и демократског компромиса*, КЛ, бр. 53, 1. јануар 2007, 1–3.

покрајине бити још јачи. Зоран Стокић покушао је да актуелизује идеју о подели Косова. Завршавајући чланак посвећен *Анализама*, М. Лолић је приметио да недостаје прилог о ставовима међународне интелектуалне јавности око бомбардовања Србије 1999, сматрајући да не може да се пређе преко изјаве Славоја Жижека да је Србија на Косову починила геноцид афричких размера или преко одобравања НАТО агресије немачког филозофа Јиргена Хабермаса. Насупрот њима, М. Лолић издвојио је, између осталих, Ноама Чомског, Харолда Пинтера, Карела Косика, Петера Хандкеа, Никиту Михалкова и Емира Кустурицу као позитивне примере истинољубивих и слободољубивих интелектуалаца који су у најтежим тренуцима подржали Србе.²⁷

У вези са преговорима по питању косовског проблема, у *Књижевном листу* огласио се и Перо Симић, коментаром који је претходно безуспешно покушао да објави у више главних београдских дневника. Улогу изасланика генералног секретара Уједињених нација у решавању статуса јужне српске покрајине П. Симић сагледао је у негативном светлу, перципирајући Мартија Ахтисарија као човека који заступа интересе САД и који се служи неистинама и преварама ради остварења коначног циља – отцепљења Косова и Метохије од Републике Србије.²⁸

Тим поводом, Љубомир Кљакић, помоћник министра за Косово и Метохију, политиколог и публициста, изнео је саопштење на скупу *Косово: катастрофа која се може избећи*, одржаном 17. јануара 2008. у Лондону. У саопштењу нашег представника речено је како би за остварење моноетничког албанског програма „независног Косова“ било неопходно извршити акт агресије, применити силу и погазити све принципе, законе и установе међународног права, негирати емпиријске чињенице, здрав разум и сваки морални разлог. Пошто је „коалиција вољних“ (САД, Уједињено Краљевство, Немачка, Француска и Италија) и поред тога била спремна да у међународним односима подржи грубу силу и безакоње, односно да призна разбијање територијалне целовитости Републике Србије, Љ. Кљакић је подсетио на то до чега је довело комадање Чехословачке потписивањем Минхенског споразума 1938. Он је упозорио да, уколико заиста дође до таквог развоја догађаја, започеће стрмоглаво пропадање целокупног људског друштва и расулу се неће моћи стати на пут. Зато је позвао силе чија је реч била одлучујућа да још једном преиспитају своју намеру да подупру недопустив подухват деструкције једне суверене државе.²⁹

Међутим, само месец дана после лондонске конференције, 17. фебруара 2008. у Приштини је донета Декларација о независности и проглашена је

²⁷ *Исто*, 2–3.

²⁸ Перо Симић, *Последња бомба из 1999*, КЛ, бр. 55, 1. март 2007, 12.

²⁹ Љубомир Кљакић, *Србија и корпоративна империја*, КЛ, бр. 67, 1. март 2008, 2.

тзв. Република Косово под председништвом Фатмира Сејдијуа. Већ следећег дана, 18. фебруара, САД су признале ову нелегалну творевину, а затим и Уједињено Краљевство, Немачка, Француска и Италија, истовремено вршећи притисак на многе државе чланице Уједињених нација да признају пројекат „независног Косова“.

За академика Данила Н. Басту није било никакве сумње: 17. фебруар 2008. један је од најцрњих датума у историји српског народа, дан српске националне катастрофе. Према његовом мишљењу, отимање Косова и Метохије представља завршни ударац два, како он сматра, „проклетства“: проклетства Југославије и проклетства комунизма. Отимање Косова извршено је на начин којим су прекршени сви принципи међународног права, а српски народ је колективно кажњен и свесно и дубоко понижен. Понижени су – не случајно – и политичари који су заступали демократску политичку идеологију, који су били борци против Милошевићевог ауторитарног режима, који су били прозападно оријентисани, који никада нису припадали комунистичкој партији. Јер, управо њима, а не Милошевићу, чијем су поразу допринели својом борбом, отето је Косово, а они су проглашени за српске националисте. Суочена са страшним изазовом Србија, одлучан је Д. Н. Баста, не сме никада и ни по коју цену да призна Косово као независну државу. На ставу непризнавања мора остати све док се не пронађе решење које ће узети у обзир и српске интересе. За борбу која предстоји против онога што је Баста назвао разорним походом европског нихилизма предвођеног инфантилним варварством, он је препоручивао прибраност и трезвеност, одмереност и разборитост.³⁰

Као председник Савезне Републике Југославије (2000–2003) и председник Владе Републике Србије (2004–2008), др Војислав Коштуница је са сарадницима осмислио стратегију одбране Косова и Метохије. Стратегија је подразумевала, како је др В. Коштуница изнео у интервјуу за *Књижевни лист*, ослањање на опште принципе на којима почива савремени међународни поредак. Као што се и очекивало, таква стратегија – иако најјаче оружје којим је Србија могла да се бори – није дала резултате јер су велике силе које стоје иза пројекта независног Косова прибегле политици силе и погазиле Повељу УН и Резолуцију 1244. За др В. Коштуницу није било никакве дилеме да се до компромисног и универзално прихватљивог решења косовског питања није дошло због војнобезбедносних интереса НАТО пакта и САД. План Мартија Ахтисарија који је послужио као основа за проглашење једностране независности Косова (иако га Савет безбедности УН није одобрио) подразумевао је „надзирану“ независност од стране НАТО пакта и тиме је остварен интерес САД и других западних држава. Ипак,

³⁰ Данило Н. Баста, *Независно Косово – производ инфантилног варварства у американизованој Европи*, КЛ, бр. 70, 1. јун 2008, 1–2.

др В. Коштуница је доследно био за дуготрајан и принципијелан отпор политици силе предлажући, као следећи корак српске државне политике у одбрани јужне српске покрајине, подизање тужбе против одређених држава.³¹

Своје ставове у вези са статусом Косова др Војислав Коштуница изнео је у књизи *Одбрана Косова*, у којој су сабрани његови најважнији говори, излагања и расправе током преговора вођених од 2005. до 2008. године. Књига је приказана у *Књижевном листу*, уз нагласак да се њен аутор у току преговора о јужној српској покрајини није понашао као „ускогруди националиста“ – иако је подвлачио да је Косово оса српске духовне и историјске егзистенције – већ да је албанској страни нудио суштинску аутономију, какву нема ниједна национална мањина на свету. Случај Грузије потврдио је исправност кључног аргумента др В. Коштунице, уверен је приказивач његове књиге: да Косово не може бити третирано као јединствен случај, већ да ће непринципијелно решење тог проблема довести до нарушавања темељних принципа међународног поретка.³²

У одбрану Косова и Метохије укључила се, на начин примерен таквој установи, и Српска академија наука и уметности: издавањем зборника радова *Косово и Метохија – прошлост, садашњост, будућност* (Београд 2007) под уредништвом академика Косте Михаиловића. Зборник је настао као резултат истоименог међународног научног скупа одржаног у Београду, у организацији САНУ, а читаоцима *Књижевног листа* представио га је академик Данило Баста. У свом приказу, академик Д. Баста посебно је подвукао висок степен упућености страних учесника у косовскометохијску проблематику, што је резултовало радовима високог квалитета. С обзиром на велики број псеудонаучних радова у страној литератури, који косовскометохијском питању приступају пристрасно, једнострано, с унапред постављеним резултатима, Баста је сматрао значајним да укаже на неочекивану озбиљност и квалитет прилога објављених у Академијиним зборнику.³³

Осим представљања стручних публикација, *Српски/Књижевни лист* је доносио и личне импресије појединаца који су, вођени духом родољубља, обилазили Косово и Метохију, односно српске енклаве на том простору. Сликарка Оливера Гаврић-Павић посетила је Велику Хочу код Ораховца после мартовског погрома 2004, као учесник ликовне колоније Арт-форум.

³¹ *Аргументи за европско решење косовског проблема: разговор са др Војиславом Коштуницом*, КЛ, бр. 76, 1. децембар 2008, 1, 3.

³² Маринко Лолић, *У знаку истине, права и правде*, КЛ, бр. 74–75, 1. октобар – 1. новембар 2008, 5.

³³ Данило Н. Баста, *Незаобилазан зборник о Косову и Метохији*, КЛ, бр. 57, 1. мај 2007, 5.

Ова Београђанка имала је тада врло емотивно искуство сусрета са српским светињама које је обишла са колегама, с рушевинама и згариштима и с мржњом којом је цела група била дочекана од несрпског становништва. На том путу сликарка је доживела право преумљење, записавши: „После Хоче више нисам имала слуха за многа своја дотадашња занимања, а београдски жамор и културна дешавања су ми стварали мучнину. Стварни живот је остао негде другде, тамо где није било ничега, чак ни физичке слободе.“³⁴ Под снажним утиском виђеног, О. Гаврић-Павић вратила се косовско-метохијским светињама десет година касније, за празник Св. Јоаникија Девичког. Иако је у међувремену све било обновљено, осећај нелагодности остао је исти, наводећи је на закључак да је ситуација само наизглед боља, а да је у ствари све остало исто.³⁵ Српске енклаве и српске задужбине обишла је октобра 2018. године и група од око педесет студената Филозофског факултета у Београду, предвођена професорима с Одељења за историју. То путовање такође је забележено у *Српском књижевном листу*, и представља својеврстан апел за поштовање жртава и неодустајање од свога.³⁶

Попут ових неколико сведочанстава с лица места, кратких путописа, сви текстови посвећени Косову и Метохији у *Српском/Књижевном листу*, гледано у целини, имају заједнички именитељ: упозоравају да се, упркос притисцима великих сила, мора одржати косовска традиција српске политике, да се не сме одустати од одбране јужне српске покрајине, већ да се мора зауставити превођење Косова и Метохије из српског у албански државни оквир. *Српски/Књижевни лист* несумњиво је дао изванредан допринос покушајима усмеравања јавне свести у правцу отпора капитулацији и учвршћивању независности лажне албанске државе Косово, те остаје да сведочи о родољубивим напорима једне групе интелектуалаца која се, у оквиру сопствених могућности, супротстављала распарчавању своје отаџбине.

Објављени извори:

Српски/Књижевни лист, Београд (2002–2021)

³⁴ Оливера Гаврић-Павић, *Колонија у Великој Хочи*, КЛ, бр. 31, 1. март 2005, 6–7.

³⁵ Иста, *Поклоничко путовање о празнику Светог Јоаникија Девичког 2014*, СКЛ, бр. 11/116, април и мај 2015, 24.

³⁶ Весна Смиљанић Рангелов, *По Косову и Метохији*, СКЛ, бр. 23/128, децембар 2018, 1, 16–17.

Литература:

- Батаковић Душан, *Дечанско питање*, Београд 1989.
- Батаковић Душан, *Косово и Метохија: историја и идеологија*, Београд 2007.
- Батаковић Душан, *Serbia's Kosovo Drama: a historical perspective*, Београд 2012.
- Богдановић Димитрије, *Књига о Косову*, Београд 1985.
- Вукадиновић Игор, *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945–1969)*, Београд 2021.
- Јагодић Милош, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*, Београд 2009.
- Марковић Новаков Александра, *Православна српска богословија у Призрену (1871–1890)*, Ниш 2011.
- Призренска богословија: живот, мисија, допринос, 150 година од оснивања (1871–2021) 10 година од обнове рада у Призрену (2011–2021)*, зборник радова, Призрен – Нови Сад 2021.
- Ракић Милан, *Конзулска писма (1905–1911)*, прир. Андреј Митровић, Београд 1985.

Summary

Sofija Božić

KOSOVO-METOHIA TOPICS ON THE PAGES OF THE SRPSKI/KNJIŽEVNI LIST (2002–2021)

Srpski/Književni list, which, thanks to the editorial policy and standards achieved during two decades of publication (2002–2021), grew into one of the most important and respected magazines for literature, culture and social issues, brought, among other things, contributions dedicated to one of the most current contemporary topics, Kosovo and Metohija. In the paper, we determined in which ways and to what extent the southern Serbian province was present in this newspaper. We have identified historical essays and reviews, reviews of books dealing with Kosovo and Metohija, texts dealing with the cultural heritage of the southern Serbian province. We also looked for contributions from recent history in which the role of the communists and Tito in preparing the ground for the secession of Kosovo is investigated. We also took into account the articles in which the possibilities of solving the Kosovo issue and the relationship of

Europe towards Serbia in our time are considered. Focusing on certain important articles and analyzing them, we tried to determine what kind of message *Srpski/Književni list* was sending to the readership when it comes to the present and future of Kosovo and Metohija.